

ŽIVOTNI PUT DRAGUTINA GORJANOVIĆA

Trajna je i neprolazna vrijednost naučnih dostignuća čovjeka, koji se u jednom malom narodu uzdigne do korifeja svjetskih razmjera. U hrvatskom narodu — u teškim ekonomskim i političkim prilikama — rađa se čovjek, koji svoj rodni grad Zagreb, svoj narod, a s njim i ostale narode slavenskog juga dovodi u najtjesniji kontakt s naučnom javnošću cijeloga svijeta.*

U vremenima osamdesetih godina prošloga stoljeća dokazao je naš slavljениk riječju i djelom, da poslovice »Nemo propheta in patria« ipak uvijek ne vrijedi. On je svoj život i rad posvetio svome narodu, svojoj rodnoj grudi, djelujući i stvarajući u krugu svojih ljudi. Visoko je razvio naučnu misao, odgojio brojne suradnike i buduće protagoniste u razvoju i napretku prirodoslovnih nauka.

Uzevši u obzir samo ovaj momenat iz dugogodišnjeg djelovanja Dragutina GORJANOVIĆA (a to se djelovanje očitovalo i te kako uspješno, što je poznato ne samo njegovim direktnim i indirektnim učenicima, nego u cijeloj kulturnoj javnosti, kod nas i u svijetu), odužio se on svome narodu kao rijetko tko.

Bio je neobično nadareni prirodoslovac: geolog, paleozoolog i paleoantropolog, te prije svega veliki rodoljub i uzor-čovjek. Kad se takva svojstva usredotoče u jednom čovjeku, razumljivo je, da će visoko odskočiti u sredini u kojoj djeluje, a njegova neprocjeniva zasluga baš i jest u tome, što je uvijek odbijao brojne pozive i laskave ponude za rad u povoljnijim uvjetima u inozemstvu.

Mi danas slavimo 100-godišnjicu rođenja tog našeg velikog čovjeka, pa ćemo nakon prikaza njegovog životnog puta upotpuniti sliku o njegovoj veličini, njegovom radu i zaslugama.

Citiranje datuma stvar je općenito suhoparna, ali ćemo ih ipak nekoliko spomenuti, tim više što će nam i oni ukazati koliko je energije i ljubavi za nauku bilo u tom intuitivnom i umnom čovjeku.

Prigodom prijevoda privatnog i službenog dosijea dra Dragutina GORJANOVIĆA, naročito pak prigodom ispitivanja porodičnih podataka, moglo se ustanoviti nekoliko — dosad — nepoznatih momenata, s kojima ćemo se među ostalim ukratko upoznati.

* Predavanje čitao prof. Ožegović na svečanoj akademiji u čast stogodišnjice rođenja D. Gorjanovića 24. X. 1956.

Prvobitno prezime našeg slavljenika, kako je poznato, bilo je KRAMBERGER. To je ime svakako njemačkog porijekla. Međutim KRAMBERGERA ima u Jugoslaviji još i danas i to u sjevernoj Štajerskoj, poglavito u Slovenskim Goricama. Kod jedne obitelji u Slovenskim Goricama nađen je prijepis iz jednog starog njemačkog almanaha iz kojeg proizlazi, da rod KRAMBERGERA potječe iz Speyera na Rajni (SW Heidelberg), gdje su Krambergeri posjedovali dvorac Gramburg; (od naziva Grambug proizašlo je sigurno transkripcijom Kramberger). Nakon tridesetgodišnjeg rata, dakle poslije 1648. mnogi su se članovi raselili u razne dijelove Njemačke i još neke druge evropske zemlje, tako da danas žive u Bavarskoj, Austriji, Mađarskoj i Jugoslaviji. Prema tome žive u Sloveniji već više od 300 godina asimilirajući se potpuno. (Obitelj je bila veoma brojna — u grbu je imala rodu!)

Otac našeg slavljenika Matija rodio se 1825. u naselju Zavrh (Sauerberg) kod Voličine — župa Sv. Rupert — južno od Sv. Lenarta u Slovenskim Goricama. Kao treći sin, prema običajima u Sloveniji, otišao je od kuće u zanat i tako dospio u Zagreb. Tu se g. 1856. priženio udovici Tereziji DUŠEK, rođenoj VRBANOVIĆ. Terezija Vrbanović bila je Hrvatice iz Bjelovara rođena 1817. ili 1819. Imala je petero djece, od toga troje u prvom braku, a Karlo Kramberger bio je njeno četvrto dijete. Umrula je u Zagrebu 14. V. 1892.

Matija Kramberger, Gorjanovićev otac, upisan je u »pobilježci« (statističkom listu) prilikom općeg popisa stanovništva g. 1857. kao kućevlasnik (iako se zna, da je kuća glasila na Tereziju Kramberger), a u rubrici »od čega živi« navedeno je »postolar i gostioničar« (Schuhmacher und Wirt). Morao je imati dobro uvedenu radionicu, jer je upošljavao tri pomoćnika i tri naučnika, a osim toga držao sobaricu i kuhinjsku pomoćnicu.

Dr. DRAGUTIN GORJANOVIĆ-KRAMBERGER rodio se u Zagrebu u Dugoj ulici broj 48. Bila je to mala prizemnica, koja danas više ne postoji, ali je sigurno, da je u svom dvorišnom dijelu imala mnogo prostora s obzirom na znatni broj stanovnika, radionicu i gostionicu.

Datum rođenja Gorjanovića navodi se različito. Mnogi pišu 26. listopada 1856., držeći se daturna, koji je naveden u Spomenici izdanoj od Hrv. prirodoslovnog društva. Sam Gorjanović bilježio je kao dan svog rođenja 28. listopada i na taj dan slavio rođendane. Postoji curriculum vitae, što ga je pisao Gorjanović tintom na hrvatskom i njemačkom jeziku. Na oba je spisa naveden 28. X., ali je u hrvatskom tekstu olovkom ispravljeno na 25. X. U matičnoj knjizi krštenih župe Sv. Marka u Zagrebu iz g. 1856. (koja se čuva u matičnom uredu općine Gornji Grad), nalazi se u odjelu mjesec listopad (svezak V. str. 136.) slijedeći podatak: Dana 25. ime: Karl Kramberger, otac i majka: Matia i Verbanović Tereza, zanimanje oca: postolar.

Prilikom popisa pučanstva nalazi se u »pobilježci« datum rođenja Karla Krambergera 22. X. 1856. Taj datum naveli su očito roditelji za svog sina, pa nije isključeno, da je to pravi dan rođenja, a onaj u matičnoj knjizi da je dan krštenja. Ipak datum rođenja moramo smatrati

25. listopada 1856., jer je podatak matične knjige krštenih jedini mjero-davan.¹

Gorjanović već kao mali dječak pokazuje neobični smisao za prirodu i sakupljanje životinja. Daljnji poticaj dobiva od svog susjeda u Dugoj ulici Slavoljuba WORMASTINIJA, preparatora Narodnog muzeja. Pravi zbirku leptira, kukaca i puževa, a smisao za paleontologiju stiče utjecajem GÖNERA poštanskog činovnika, koji je kao amater sakupljao fosilne ribe u Podsusedu i Dolju. I mali Kramberger često posjećuje jedan od tamošnjih kamenoloma pažljivo promatrajući, da li su radnici izbacili kakvu fosilnu ribu ili list, da bi to sabrao i spremio u svoj mali privatni muzej.

Njegova majka — pametna i plemenita žena — poduzela je sve, da nadarenom djetetu omogući obrazovanje, koje u ono vrijeme nije bilo jeftino ni lako.

Gorjanovićeva mlađa sestra Sofija također nije ostala neprimijećena. Postaje znamenitom pjevačicom, u Italiji se udaje, preselivši se na otok Maltu živi tamo sve do svoje smrti.

Nakon završenih četiri razreda Velike realke Gorjanović prelazi na Preparandiju, ali je ne završava, već se kao izvanredni slušalac upisuje na Sveučilište u Zürichu, a naknadno u Münchenu. Tu je morao polagati diferencijalne ispite, koje je s lakoćom vrlo dobro i položio. U Münchenu bio mu je profesorom slavni paleontolog ZITTEL, pri kojem Gorjanović stiče temeljito znanje iz paleontologije.

1879. završava studije u inozemstvu, stekavši doktorat »Scientiae naturalis« u Tübingenu na temelju disertacionog rada: »Beiträge zur Kenntnis der fossilen Fische der Karpathen«.

Mi ćemo se u ovom opisu životnog puta našeg slavljenika sresti ope-tovano s dokazima njegovog smisla za pedantnost i red u svemu. On je sve bilježio. Vrijedno je s tim u vezi spomenuti njegove bilješke nakon polaganja doktorata. Izgleda da ga je taj ispit jako zabrinjavao kako to proizlazi iz gotovo svih zabilježenih pitanja, koja mu je postavio ispitiivač Prof. QUENSTEDT. Među brojnim pitanjima bilo je i ovo: »Was sind das Graptolithen und wem ähneln sie?«, a Gorjanović je kao pripomenu ovom pitanju napisao: »Sreća, da se na pitu sjetih, jer je baš i on na tu prispo-dobu mislio«.

G. 1881. oženio se Gorjanović s Emilijom BURIJAN, porijeklom Če-hinjom, ali već asimiliranom Hrvaticom.

1882. mijenja ime Kramberger u Gorjanović, budući da se je osjećao Hrvatom. (Kad ga je njegov laborant Petar Jurec pitao: »Kak to pre-svetli, da Vi imate dva prezimena?« on je u šali odgovorio: »Je, Peter, to je tak: Krambergerov ima puno, ali i takvih, koji su niš-koristi, pak je bolše, da se ja zovem Gorjanović!«) — Ipak je Gorjanović prigodom

¹ Gornje, dosad većinom neobjavljene podatke, prikupili smo pomoću gg.: Dr. Ludvika Krambergera, liječnika iz Lenarta u Slov. gor.; Miroslava Gorjanovića, sina prof. Gorjanovića, vijećnika sud. stola u m.; ing. Antuna Gorjanovića, unuka prof. Gorjanovića; F. Buntaka, direktora Muzeja grada Zagreba; prof. dr. A. Kajfeša, direktora Gradskog arhiva; prof. I. Karamana i gđe. prof. Pleša, stručnjaka državnog arhiva te im na susretljivosti najljepše zahvaljujemo.

objavljivanja većine svojih naučnih radova zadržao uz Gorjanović i ime Kramberger, budući da je pod potonjim imenom do 1882. izdao već 13 naučnih radova.

Moglo bi se prigovoriti, da je Gorjanović prigodom predavanja i pisanja upotrebljavao jezik, koji izgleda arhaičan odnosno da je bio pod jakim utjecajem njemačkog jezika. No nemojmo se tome čuditi. U ono vrijeme su i mnogi književnici, koji su se služili pojmovima iz svakodnevnog života, a imali su kao uzor zdrav narodni govor, bili također pod utjecajem tada dominantne literature. Gorjanoviću je bilo znatno teže, jer je morao stvarati čitav niz novih stručnih naziva, te je želio od internacionalnih stvarati hrvatske izraze. Uzmemo li u obzir te razloge, ne smijemo se čuditi nekim njegovim izrazima kao što je na pr. njegov izraz za magmu »žarko žitka žičina«.

Njegova karijera na muzeju i na sveučilištu nije u početku tekla lako. Dr. Đuro PILAR, tadašnji ravnatelj muzeja i profesor geologije i mineralogije, predlaže ga 1880. za pristava na mineraloškom odjelu Narodnog muzeja (koji muzej doskora postaje mineralogičko-geologički, a kasnije se cijepa u geološko-paleontološki i mineraloško-petrografski odio). Za imenovanje trebalo je obaviti mnogo formalnosti, pa tek nakon obilne izmjene dopisa između dr. Đure Pilara i Vis. kr. zem. vlade uspijeva dobiti mjesto honorarnog pristava »za privremeno obavljanje posalah uz mjesečnu nagradu od 50 forintih«. Nakon ponovnih traženja i iscrpnog obrazloženja o sposobnosti Gorjanovića, dobiva on tek 1881. dekret o imenovanju za stalnog pristava.

Kako se zdravstveno stanje dr. Đure Pilara narušilo, preuzima Gorjanović u svojstvu privatnog docenta predavanja iz paleontologije vertebrata, zatim čitave paleontologije, a god. 1893. postaje suplent za kolegij geologije i ravnatelj Geološko-paleontološkog odjela Narodnog muzeja. Godinu dana kasnije imenovan je banskim dekretom izvanrednim profesorom za geologiju i paleontologiju, a 1896. kr. javnim redovitim profesorom. U svojstvu ravnatelja spomenutog odjela Narodnog muzeja djeluje Gorjanović sve do 1924. kada je umirovljen.

Gorjanović je god. 1909. osnovao »Geološko povjerenstvo za Hrvatsku i Slavoniju«, kojemu je bio predsjednik od početka do 1922., kad je umjesto povjerenstva osnovan »Geološki zavod« u Zagrebu.

I naš slavljениk nije ostao pošteđen od bolesti. 1902. obolio je od sušice. Liječio se u Šleskoj, na Malom Lošinj u 1903. na Sljemenu, razumije se pod nadzorom najboljih liječnika onog vremena. Njegov čelični organizam nadvladao je napadaj te opasne bolesti, uza sve to što je često radio cijele noći. Tek pod kraj svoje naučne i pedagoške karijere shrvan od išijasa i uloga te zbog oslabljenih živaca napušta svoj omiljeni posao.

1908. obraća se Gorjanović Vis. kr. zem. vladi s predstavkom u kojoj traži unapređenje u peti činovnički razred, koji se u ono vrijeme vrlo teško dobiva t. j. podjeljivan je samo vrlo zaslužnim ljudima, dvorskim savjetnicima i sl. Gorjanović prilaže molbi popis radova, ističe svoje djelovanje na internacionalnim kongresima i citira svoja odlikovanja i priznanja. Kaže, da taj razred ne traži zbog većeg honorara nego zbog toga, jer on radi, a ima u njegovom sadašnjem razredu i takovih koji ne rade,

pa to nije pravedno. Nakon dugotrajnog dopisivanja s vladom konačno dobiva taj razred.

Što se tiče Gorjanovićeve sudjelovanja na kongresima, to se i ovdje moramo diviti, koliko je energije bilo u tog čovjeka, jer je on stigao na gotovo sve važne kongrese onog doba i redovno na njima držao svoje referate, a nekima čak i predsjedao.

- 1899. sudjeluje na zasjedanju antropološkog društva u Beču, gdje podnosi svoj izvještaj o nalazu krapinskog pračovjeka.
- 1903. na 75. kongresu njemačkih prirodoslovaca i liječnika u Kasselu, gdje je predsjedao sekciji za antropologiju.
- 1904. na I. kongresu srpskih liječnika i prirodnjaka u Beogradu, gdje je bio počasni predsjednik.
- 1905. na sveopćem kongresu njemačkih antropologa u Salzburgu.
- 1907. na internacionalnom kongresu antropologa u Kölnu kao predsjednik.
- 1907. na sveopćem kongresu njemačkih antropologa u Strassburgu.
- 1908. na kongresu predhistoričara prilikom otvorenja antropološkog kongresa u Kölnu.
- 1908. na antropološkom kongresu u Frankfurtu na Maini.
- 1908. na kongresu njemačkih prirodoslovaca i liječnika u Salzburgu, gdje je držao dva predavanja.
- 1909. na V. internacionalnom kongresu zubnih liječnika u Berlinu.
- 1909. na IV. kongresu čeških liječnika i prirodoslovaca u Pragu.
- 1910. na XI. internacionalnom geološkom kongresu u Stockholmu i u vezi toga na II. internacionalnoj konferenciji agrogeologa.
- 1913. na X. kongresu hidrogeologa u Rimu.
- 1922. na kongresu paleontološkog društva u Tübingenu, gdje je održao predavanje o valencienezijama.

Valja spomenuti, da je Gorjanović veći dio troškova za kongrese podmirivao iz vlastitih sredstava, pa je on to često znao na prikladni način istaknuti.

Naš slavljenik je za svoj svestrani naučni rad primio brojna odlikovanja od tadašnjih vladara i institucija. Spomenut ćemo najglavnije:

- 1906. dobiva orden Sv. Save III. stupnja od kralja Petra, a hrvatski ban Pejačević izdaje mu dozvolu, da taj red smije primiti i nositi.
- 1907. dobiva veliku zlatnu kolajnu Franje Josipa I. uz napomenu, da mu je djelo »Der diluviale Mensch von Krapina in Kroatien« »premišljivo primljeno u dvorsku knjižnicu«.
- 1908. postaje kraljevskim dvorskim savjetnikom.
- 1909. postaje pravim članom Jug. akademije znanosti i umjetnosti, dok je još 1891. postao njenim dopisnim članom. Do 1934. ostaje predsjednikom matematičko-prirodoslovnog razreda Jug. akademije.
- 1914. postaje dopisnim članom Srpske akademije u Beogradu.
- 1924. dobiva orden Sv. Save II. stupnja od kralja Aleksandra.

Bio je počasnim građaninom gradova: Zagreba, Karlovca i Krapine, počasnim članom liječničkog zbora Hrvatske i Slavonije i Hrvatskog prirodoslovnog društva.

Poznato je, da ni u ono vrijeme nije bilo lako postati pravim članom visokih naučnih ustanova u svijetu, ali Gorjanoviću su otvorena vrata i u najviđenijim naučnim institucijama. Bio je članom:

GeoLoškog društva u Berlinu,
 Antropološkog društva u Beču,
 Prirodoslovnog društva za Orijent u Beču,
 Srpskog geološkog društva u Beogradu,
 Antropološkog društva u Kölnu i takvog društva u Frankfurtu,
 Ugarskog prirodoslovnog društva u Budimpešti,
 Učenog društva »Ševčenko« u Lavovu i
 Associate Membre of the American Museum u New Yorku.

Hrvatsko prirodoslovno društvo priredilo mu je 2. veljače 1927. naročito svečanu proslavu prigodom njegove 70. godišnjice života i 50. godišnjice naučnog rada. Tom prilikom izdalo je to društvo svečanu Spomenicu, u kojoj je tiskano 37 naučnih priloga naših, bugarskih, poljskih, čeških, rumunjskih, njemačkih, francuskih, američkih, engleskih, švedskih, švicarskih, belgijskih i talijanskih naučenjaka. Svečanost se održala u hrvatskoj sabornici i tom je prilikom izvršena svečana promocija Gorjanovića za doktora medicine honoris causa i predan mu orden Sv. Save I. stupnja.

Gorjanović je dugo vremena izmjenjivao naučne misli i podatke s najistaknutijim antropolozima i medicinskim stručnjacima cijele Evrope i slao im sadrene odljevke kosti krapinskog pračovjeka. Tako na pr. s VIRCHOWOM, KLAATSCHOM, HAUSEROM, SCHWALBE-om i t. d.

Mi nismo u ovom prikazu iscrpli sve što bi se moglo reći o našem slavljenuku, već smo spomenuli samo ono najbitnije.

Konačno nekoliko riječi o Gorjanoviću kao čovjeku u privatnom životu i u odnosu na njegove suradnike i prijatelje. Bio je vrlo društven, pristupačan i prema svojim suradnicima veoma povjerljiv čovjek. Povjervavao im je svoje naučne zamisli i naučnu dokumentaciju bez ikakve bojazni. Tako je jednom prilikom dao profesoru HADŽIJU, tada mladom studentu, kolekciju zubi Krapinca, da u Beču kod predstojnika zubne klinike Julija SCHEFFA dobije mišljenje o značenju prizmatskih zubi pračovjeka. To je svakako dokaz povjerenja kakvo bismo danas teško našli.

Međutim Gorjanović je bio svjestan svoje vrijednosti i znanja, pa u slučajevima kad se diskutiralo o naučnim problemima nije imao obzira ni pred kakvim autoritetom. Osvrtao se kritički na mnoge radove i vodio polemiku s BRUSINOM, PILAROM, TORNQUISTOM, LÖRENTHEY-om, RUTOT-om, ADLOFF-om, HRANILOVIĆEM i VUKSANOM.

Imao je široki krug prijatelja, s kojima je proboravio mnogi ugodni čas u svom vinogradu na Sv. Duhu »kraj Zagreba« (danas u Zagrebu). Osobito svečano slavila se berba, Martinje-krštenje mošta i stara godina. U vinogradu je imao jedan tako uređeni top, da se mogao upaljavati električnim putem, te bi on pritisnuvši u 12 sati na kontakt pucnjem otvarao odnosnu svečanost.

Jedini Gorjanovićev sin Miroslav nije za čudo zavolio geologiju i paleontologiju, već je radije odabrao studij prava. Naš slavljenuk bio je

dobar ali strog otac, te izgleda, da u nastojanju uputiti sina stazom prirodoslovnih nauka nije upotrebio najprikladniju metodu. Kad su Miroslava pitali zašto nije pošao stazom slavnog oca, odgovorio je, da je jednoć razbivši uzorak sa nekim fosilom bio veoma strogo ukoren. Drugi put, da mu je otac u naprtnjaču natrpao toliko kamenja, da je jedva došao kući, te je stoga sasvim razumljivo, da pod ovakvim »uvjetima« nije geologiju mogao zavoljeti.

Ima mnogo anegdota iz života Gorjanovića i sve one potvrđuju njegov dobri, vedri i plemeniti karakter.

U njegovom privatnom arhivu sačuvani su mnogi njegovi terenski notesi i brojne bilješke i napomene uvijek pisane hrvatskim jezikom, iz kojih se vidi njegova pedantnost i veliki smisao za red.

Svoje paleontološke radove počinjao je tako, da je — po mogućnosti — dotičnu problematiku pokušao obraditi crtežom, a u crtanju je bio pravi umjetnik, a tek bi onda prešao na pismenu obradu. U crtanje se često tako uživio, da je jednoć na predavanju crtajući detalje na lubanji Krapinca i ništa ne govoreći, sat predavanja prošao, a on je okrenuvši se slušačima rekao: »Predavanje je za danas gotovo«.

Širokim narodnim slojevima odužio se Gorjanović svojim brojnim priložima u popularnoj prirodoslovnoj literaturi.

Gorjanović je umro 22. XII. 1936.

Da završimo:

Sretan i ponosan može biti narod u čijoj se sredini rađaju sinovi kao što je bio Gorjanović. Njegovom zaslugom postaje mala Hrvatska poznata čitavom naučnom svijetu, a njegovo će ime ostati vječno uklesano zlatnim slovima na stranicama neprolazne i besmrtno naučne knjige.

Mi se danas s ponosom i pijetetom sjećamo tog velikana s vrućom željom, da se u našem narodu rodi još takovih sinova i kćeri, koji se biti na ponos svojoj domovini i cijelom svijetu.

Velik u svom naučnom radu u domovini i izvan nje Gorjanović je stekao slavu savjesnim i upornim radom, pa iako po naravi skroman, bio je svjestan svoje vrijednosti, a čuli smo, da je za to imao sve objektivne i subjektivne uvjete.

I naš bi slavljениk s punim pravom kao i veliki Horacije mogao uskliknuti:

»Sagradih spomenik trajniji od mjedi
I viši od gradnje kraljevskih piramida.«

Spomen na Gorjanovića neka ostane trajnim u srcima njegovih učenika, njegovog naroda i čitavog naučnog svijeta!

Slava DRAGUTINU GORJANOVIĆU!

LITERATURA

- GORJANOVIĆ D.: Pračovjek iz Krapine. Preštampano iz Prirode 1918.
HADŽI J.: Spominu avtorja krapinskega pračloveka. Proteus 4. br. 1, Ljubljana 1937.
HIRTZ M.: Život i rad profesora Gorjanovića. Priroda 17, br. 2 i 3, Zagreb 1927.
Nova numeracija kuća sl. i kr. glavnog grada Zagreba 1878. Zagreb, 1878.
POLJAK J.: Prof. Gorjanović-Kramberger kao paleontolog i geolog. Spomenica u počast Gorjanović-Krambergeru. Glasnik hrv. prirodoslovnog društva 38 — 39, Zagreb, 1925/26.
Popis pučanstva grada Zagreba 1857. Gradski arhiv u Zagrebu.
ZARNIK B.: Profesor Gorjanović-Kramberger kao antropolog. Spomenica u počast Gorjanović-Krambergeru. Glasnik hrv. prirodoslovnog društva 38—39, Zagreb, 1925/26.